

Umberto Eco: A Foucault-inga

Úgy tűnt annak idején, hogy *A rózsza* nevének sikere túlszámíthatatlan. Ez a vélemény annál inkább jogosultnak látszott, mivel a regényt „egyetlen regény”-ként könyvelte el a kritika. Ennek ellenére – tudatos vagy véletlen indiszkréción folytán – 1987-ben felröppent a hír egy újabb Eco-regény születéséről. A hír igaznak bizonyult: részletek jelentek meg a műből, méltatták, interjúkban elemezték, úgyhogy 1988-ban már egy nagyjából mindenki által ismert alkotás jelent meg a könyvpiacra.

Míg *A rózsza* nevének megírására saját bevallása szerint az a belső kényszer vezette Ecót, hogy megmérgezzen egy szerzetest, addig *A Foucault-inga* születésének körülményeiről azt nyilatkozta a Spiegelnek, hogy két, látszólag egymástól távol eső élményét akarta összekapcsolni egy műben. Az egyik emlék egy tizenhárom éves gyerek látványa, aki egy temetőben trombitál, a másik pedig az inga, amellyel Léon Foucault 1851-ben bebizonyította a Föld forgását, s amely ma Párizsban, a Conservatoire des Arts et Metiers-ben függ. Minden regény ilyesfajta futó ötletekből születik – így Eco –, a többi, a mű teste már menet közben rakódik rá a vázra. Nos, e hasonlaton belül maradva, *A Foucault-inga* vázának meglehetősen nagy „testet” kell a hátán megtartania, az ezoterikus tanok csaknem teljes története bennfoglaltatik a regényben, mely haszonnal forgatható így akár az okkultizmus kisenciklopédiájaként is. Varrógép és esernyő véletlen találkozása a boncasztalon ma már nem különösebben meglepő esemény, viszont enciklopédia és thriller szándékos találkozása Eco regényében még újdonságot ígér szellemi izgalmak terén.

A modern regény megpróbálta háttérbe szorítani a cselekmény általi szórákoztatást, ám Eco, az arisztotelészi poétika bevallottan nagy csodálója szerint egy regénynek elsősorban a cselekmény révén kell érdeklődést keltenie. Ebben a szellemben íródott *A Foucault-inga* is, melynek története a legfinnyásabb thriller-rajongókat is kielégítheti. Az események elindítója Ardeni ezredes, aki a templomos lovagok titkárnak kutatása közben döntő fontosságú bizonyítékokra bukkan, melyeket könyv formájában óhajtana közzétenni, s e célból fölkeresi a Garamond kiadónál dolgozó három szerkesztőt. Bizonyítékai, melyek a későbbi kutatásának alapját képezik, s amelyek a regény cselekményének kiindulópontját is jelentik egyben, meglehetősen közvetettek: egy állítólagos eredetiről készített bizonytalan másolat kópiái. (Hasonló ez a fogás ahhoz, ahogy *A rózsza* neve már bevezetőjében tudatosan hangsúlyozza fikcionalitását, illetve fenntartja a tévedés lehetőségét, mely az eredeti alapszövegtől való távolság következménye, hisz a mű egy „XVI. század végi német szerzetes latin nyelven írott művének XVII. századi latin kiadása alapján készített bizonytalan, neogótikus változathoz született olasz változat”. Ardeni ezredes mindenképpen kétes illetőségű irománya felkelti a szerkesztők – Belbo, Diotallevi és Casaubon – érdeklődését, és ők fokozatosan, szinte észrevétlenül elmerülnek a misztikum feneketlen tengerében.

Okkultizmussal foglalkozni ma: divat. Eco persze tudja ezt, erre utal a műben a hatvanas, hetvenes és a nyolcvanas évek változó szellemi hóbortjainak (ön)ironikus összevetése. Lemérhető e változás a regénybeli Pilade kocsma törzsközönségén: a hatvanas évek újbalos egyetemistái ma transzcendentális meditációra járnak, tünetések helyett asztrológiával foglalkoznak, és Marx helyett a Zodiákust értelmezik. A könyvesboltok, melyek ma már a régi lázadók birtokában vannak, alternatív forradalmi stratégiákat tárgyaló és ajánló brosúrák helyett hermetikus könyveket kínálnak.

Eco szerényen úgy tesz, mint aki fejet hajt a Zeitgeist parancsa előtt, és élénk tár egy nagyszabású, mindent átfogó okkultista világtérképezést, mely azonban önmaga paródiájaként működik, s lehetetlenné teszi a hermetikus összeesküvés-szindróma továbbbi komolyanvételét. A három szerkesztő egyre jobban belebonyolódik az okkult kombinációkba, úrrá lesz rajtuk az a képzet – mely minden ezoterikus gondolkodás alapszólama –, hogy valamilyen Titoknak lennie kell, hisz mi értelme volna az életnek, ha minden olyan lenne, mint amilyennek látszik. Ahogy a kaballisták a Talmud titkait kutatják különböző kombinatorikus módszerekkel, ők a történelmet rendezik át egy új, sajátos logika szerint, valamiféle rejtett értelem megismerésének reményében. Konceptiójuk szerint egy spirituális lovagrend, egy kiválasztott kevesekből álló csoport vonul végig az emberiség történetén, saját szándéka szerint irányítva azt. Céljuk egy olyan nagyszabású Terv megvalósítása, melynek révén a beavatottak kicsiny csoportja a világ urává válhat. Belbo még egy személyi számítógép segítségét is igénybe veszi a mind szerteágazóbb kombinációk előállításához. A számítógép egyébként, igen jellemző módon, egy kora középkori, héberül író spanyol talmudkommentátorról, Abulafiáról kapta a nevét. Casaubon – aki valamiféle végkifejlet küszöbéről visszatekintve rekonstruálja a történeteket – Abulafián keresztül ismeri meg Belbo magánmitológiáját is, ugyanis barátja számítógépre vitte meghatározó kamaszkori emlékeit. A regénynek ez a lélektani szála lenne hivatott igazolni, illetve magyarázni Belbo fanatikus hitét, mellyel a Terv létebe kapaszkodott.

A képzetlet és a valóság határai akkor mosódnak véglegesen össze a szerkesztők számára, mikor kiadjuk egy mágiatörténeti sorozat kibocsátását veszi tervbe. Ekkor ugyanis életük állandó szereplőivé válnak az „ördögösök”, azaz a különböző beavatott szekták tagjai, akik szinte már pusztán létükkel igazolni látszanak a legvadabb okkult elméleteket is. A dolgok kauzalitása ekkor összezavarodik, hisz Belboék már nem tudják, vajon csak az ő képzetük szüleménye a „Terv”, vagy olyan létező valami, melynek titkát ők vannak hivatva megfejteni. Életük egyetlen realitásával saját fiktív Tervük válik, minden dolog nyomnak tűnik számukra, és minden jelegyűttest megfejtendő szöveggé értelmeznek, hisz az okkultisták valójában szemiotikusok, akik rosszul dekódolnak, s így hamis következtetésekre jutnak. Így járnak Casaubonék is, mikor logikusnak tűnő kapcsolatot mutatnak ki az atlantisziak, a kelták, a kaballisták, a templomosok, a rózsakeresztesek és napjaink kiválasztottjai közt. S miután a puzzle minden darabja illeszkedni látszik – minden összefügg mindennel! –, Belbo előtt világossá válik a Titok mibenléte; e szerint a megfelelő térkép segítségével meghatározható az a hely, ahol egy nagy teljesítményű állomás felállításával a Föld összes „tellurikus áramát” uralni lehet. Ezt a pontot pedig a misztikus Foucault-féle inga jelöli ki annak, aki az egyetlen alkalmas térkép birtokában van. Ahogy a Rózsakereszt Johann Valentin Andrae által felröppentett legendája valósággá vált, hisz kitalációja nyomán rózsakereszt-páholyok alakultak, magukat rózsakeresztesnek valló „testvérek” jelentek meg Európa színpadán, úgy teremtette meg a szerkesztők fiktív terve a maga népes statisztériáját. A szerkesztőség körül ólálkodó „beavatottak” szintén a titokkeresés bűvöletében élnek. Ők is „Tervet” keresnek – hisz a Titok ismerete hatalmat jelent –, s most végre a célhoz közel érzik magukat. Azt hiszik, Belbo a Titok birtokában van, ezért hát csapdába ejtik, hogy akár élete árán is kikényszerítsék belőle.

A kitaláció maga alá gyűri a valóságot, illetve valósággá válik: így lehet rátalálni az igazságra egy hamis szöveg rekonstruálása által. Belbo és Casaubon sorsának alakulása már rég független saját akaratuktól, mindketten az általuk kitalált Terv bábjaivá válnak. A Szent Iván napja előtti éjjelen Belbót az ördögösök elhurcolják a

Conservatoire-ba, és véres szeánsz közepette próbálják tőle megtudni a Titkot. A borzalmas színjátéknak Belbo paradox módon nemcsak áldozata, de rendezője is. A beavatottak végül megölik Belbót, így a térkép elveszik ugyan számukra, de megmarad a Titok, mely újabb hosszú évszázadokra ad ismét munkát nekik. Az *Irracionalizmus tegnap és ma* című tanulmányában erről írja Eco, hogy a leleplezett titok nyomban érdektelenné válik, és új „titok” feltételezését követeli meg. A titok így mindig tovasiklik, léteinek lényege: a keresése.

Belbo halála jelképes; az inga kötele fojtja meg, azaz saját rögeszméje válik gyilkosává, ám holtában, a kötélén lengve, ő lesz a Sarkpont, a „Világ boltívét megtartó Hely”. Casaubon, aki egy rejtkehelyről nézi végig a szörnyű szertartást, rádöbben, a titok az, hogy nincs titok. A regény utolsó pillanataiban Casaubon – üldözőit várva – az ablakban ül, és a dombokat nézi. A történet folyamán ekkor először – túl későn! – látja szépnek a „lenti” világ helyett a felszín, mely nem rejt titkokat. Eco le akar számolni azzal a történelmi pszichózissal, mely a természetet, társadalmat, a bizonytalan világot ezoterikus, összeesküvő módon magyarázza. Egy „szellemi rák” történetét írta meg, mely alattomosan támadja meg és gyűri le az egészséges gondolkodást. E metaforikus betegség áldozata Diotallevi, aki valóban rákban pusztul el. Halála azt példázza, hogy büntetlenül nem lehet felforgatni a mindenséget, mert a világ összezavarásának eredményeképp a sejtek működése is végzetesen összezavarodik. A felszín alatti titokkeresés egy piszkos daganattá változtatja a földet.

A valóság interpretálásának két különböző következtetéshez vezető módozatait a műben a Foucault-féle inga jelképezi. Az inga léte egyrészt azt a misztikus lehetőséget rejti magában, hogy általa lokalizálható a mindenség egyetlen szilárd pontja: a Titok tehát tettenérhető, és – ahogy Belbo fogalmazza meg – „Istenhez találhat vissza így az, aki nem hisz”. Az inga szimbolikájának ilyen értelmezése azt igazolja, hogy van mi után kutatni, hogy a rejtélyes világmindenség még hatalmas titkokat tartogat az okkult technikák mestereinek. A titokkeresés rögeszméjéből kiábrándult Casaubon azonban rádöbben az Inga szimbolikájának másik, érvényesebbnek látszó megfejtésére, arra, hogy az Inga is hamis próféta. Bárhová függesztik föl, mindenütt egyformán működik: tehát a mindenség minden pontja „szilárd pont”, csak rá kell akasztani az Ingát. Ez a felismerés azt jelenti, hogy az ember lemond arról a lehetőségről, hogy a világmindenség kitüntetett, titkos pontjait kutassa, s ezáltal az okkult gondolkodás csapdáját kerüli el.

A történelem folyamán a mágia folyamatosan ösztönözte az emberi gondolkodást, megszabadította az embert félelmeitől, és felruházta azzal az érzéssel, hogy irányítani tudja a világot. Tudomány és okkult gondolkodás szoros, máig tartó kapcsolatára utal Eco is, mikor a regénybeli Garamond kiadó a technika és a mágia történetét párhuzamosan együtt szerkeszti, mert a két diszciplína egymásba fonódása ezt szükségessé teszi. A „szellemi rák” elhatalmasodása és egyeduralgódóvá válása azonban rendkívüli veszélyeket rejthet magában – figyelmeztet Eco.

Öszeesküvés és Terv tehát nincs, állítja a regény, talányosan demisztifikálva és megtagadva saját szefirotikus szerkezetét, mely a teremtés mély értelmű példázata és modellje volt a Kabbalista hagyományban. *Contradictio in adiecto*? Inkább egy elavultnak ítélt fogalmi apparátus ironikus használata, mely úgy tagadja meg a hagyományt, hogy közben gátlástalanul merít is belőle. A szerző álláspontja tehát látszólag nem explicit, lebeg a szélsőségek elfogultsága közt, de hát épp ez Eco szerint a modernségre adott posztmodern válasz lényege. (*Európa, 1992.*)

Szabó Gábor